

להידור מצוה עד שלישי

א. האם אדם חייב להדר במצוות או שההידור הוא מעלה, ערך, התנדבות ולא ציווי מוחלט וחובה? האם חייבים לבחור בלולב הנאה יותר? ואם קיימת חובה, מהם גדריה? כמה אדם נדרש להשקיע מעבר לעלות הבסיסית של המצוה כדי להדר בה? לכאורה נוכל למצוא תשובה לשאלתנו האם חובה להדר בדינים שעמם נפגשנו בדף הקודם. נפגשנו למשל עם דעת חכמים שלכתחילה יש לאגוד את הלולב, 'כמאן אזלא הא דתניא: לולב מצוה לאוגדו, ואם לא אגדו - כשר... לעולם רבנן היא, ומשום שנאמר זה אלי ואנוהו - התנאה לפניו במצות', ומכאן שההידור הוא מצוה ולא ערך שנתון לבחירת האדם. אולם יתכן שבאופן כללי ההידור אינו חובה אלא ערך, אך ישנם מצבים שבהם חכמים ציוו לקיים מצוות בצורה מסוימת בהשראת ערך ההידור, ולמשל לאגוד את הלולב. האם קיימת אפוא חובה כללית להדר במצוות או שההידור הוא התנדבות, מעלה שנתונה לבחירת האדם? ואם קיימת חובה, מהם גדריה, ועד כמה אדם צריך להשקיע כדי להדר?

ב. נפתח בסוגיה המרכזית שסביבה דנו רבותינו שבכל הדורות בשאלת גדרי החיוב להדר (ב"ק ט). וכן אמר רב אסי. א"ר זירא אמר רב הונא: במצוה - עד שלישי. מאי שלישי? אילימא שלישי ביתו (שלישי מנכסיו) אלא מעתה, אי איתרמי ליה תלתא מצותא (אם הזדמנו לו שלוש מצוות) ליתיב לכוליה ביתא (יתן את כל ביתו)? אלא אמר ר' זירא: בהידור מצוה - עד שלישי במצוה.

נסה למצוא בדברי רב הונא ורבי זירא תשובה לשאלה אם יש חובה להדר.

בהמשך נעסוק בהרחבה בפרשנות דברי ר' זירא, 'עד שלישי במצוה', ובשלב זה נתמקד במה שניתן ללמוד מדבריו על שאלתנו: בהידור מצוה עד שלישי מעלות המצוה, ומכאן שאדם חייב להדר עד שלישי, שההידור הוא חובה, מצוה, ולא ערך שנתון לבחירה.

עולה אם כן מפשטות דברי רבי זירא שחכמים חייבו את האדם להדר במצוות. שאלנו לעיל מהם גדרי החיוב, ורבי זירא עונה גם על שאלה זו, 'בהידור מצוה - עד שלישי במצוה'. מהי כוונתו? מהי אותה עלות בסיסית שאדם נדרש להוסיף עליה שלישי כדי להדר? רש"י מסביר (רש"י ב"ק ט):

בהידור מצוה עד שלישי במצוה - שאם מוצא ב' ספרי תורות לקנות ואחד הדור מחבירו יוסיף שלישי הדמים ויקח את ההדור דתניא זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות עשה לך ספר תורה נאה לולב נאה טלית נאה ציצית נאה.

מהי ה'מצוה' שיש להוסיף עליה שלישי לפי רש"י? שלישי ממה?

אם יכול לרכוש שני ספרים ואחד מהם מהודר יותר, ישקיע עד שלישי מעלות הספר המהודר פחות ויקנה את הספר המהודר יותר. המצוה שצריך להוסיף עליה שלישי היא עלות המצוה המהודרת פחות שנמצאת לפניו בשעת הקנייה¹.

1. כמובן שבימינו, עם התפתחות המסחר והאינטרנט וכו', הגדרים קשים יותר. אך, באופן פשוט רש"י מדבר על האפשרויות שניצבות בפני האדם בשעת הקנייה, כאשר הוא מגיע לחנות.

רבותינו **בעלי התוספות** פירשו אחרת (תוספות ב"ק ט):

עד שליש במצוה - פירוש שאם מצא אתרוג כאגוז כמו ששיערו חכמים ואחד גדול ממנו שליש יקנהו.

הרא"ש כותב (רא"ש ב"ק א, ז):

הדור מצוה עד שליש במצוה. אם מצא אתרוג שהוא ראוי לצאת בו שהוא כאגוז יוסיף שליש לקנות יפה ממנו ולא שיהיה מחויב לקנות אתרוג היפה [ממנו] שימצא בתוספת שליש על אתרוג שחפץ לקנות.

מהי ה'מצוה' שעליה נדרש האדם להוסיף שליש לפי פירוש התוספות והרא"ש? אתה חושב שיש מחלוקת בניהם לרש"י? חשוב על מקרה שבו המחלוקת יכולה לבוא לידי ביטוי.

לפירוש הרא"ש ה'מצוה' שצריך להוסיף עליה שליש היא העלות המינימלית שאדם צריך להשקיע כדי לקיים את המצוה, מחירו של אתרוג בגודל מינימלי. בניגוד לדברי רש"י שפירש שיש להוסיף שליש מעלות האתרוג הפחות מהודר שנמצא לפניו בשעת הקנייה, הרא"ש מבין שאדם חייב להוסיף שליש רק מהעלות שנדרשת לקיום המצוה בשיעורה המינימלי. יתכן שהתוספות הלכו בדרך שונה מהרא"ש, ולדעתם השליש אינו שליש מהעלות אלא מהגודל המינימלי של האתרוג, שכן הם כותבים 'גדול ממנו שליש', בניגוד לרא"ש שכותב 'יוסיף שליש לקנות יפה ממנו'. ההבדל בין רש"י לרא"ש יבוא לידי ביטוי במקרה שבו אדם יכול לרכוש רק שני אתרוגים, ושניהם גדולים מאתרוג בגודל מינימלי ויקרים ממנו ביותר משליש. רש"י יאמר שבכל זאת עליו להדר ולקנות את האתרוג המהודר יותר מבין שני האתרוגים שנמצאים לפניו בשעת הקנייה. הרא"ש, לעומתו, יאמר שבמקרה שכזה אין עליו חובה להדר כלל: שני האתרוגים שנמצאים לפניו יקרים ביותר משליש מאתרוג בגודל אגוז. אם כנה הבנתנו בדברי התוספות, אז פסיקתם תהיה תלויה בגודל האתרוג, ואם אחד מהאתרוגים יהיה גדול בשליש מהגודל המינימלי יהיה ניתן לקנותו.

ג. מה הדין כאשר אדם כבר קנה את הלולב או את ספר התורה, ואח"כ ראה לולב וספר תורה מהודרים יותר, האם גם אז עליו להוסיף שליש כדי להדר במצוה?
נאזין שוב לדברי רש"י וננסה לשמוע בדבריו תשובה לשאלתנו, 'שאם מוצא ב' ספרי תורות לקנות ואחד הדור מחבירו יוסיף שליש הדמים ויקח את ההדור'.

מה יענה רש"י לדעתך? אתה חושב שהוא מחייב להוסיף שליש גם לאחר הקניה?

נראה שר' זירא עוסק לפירושו רק בשעת הקניה, 'שאם מוצא ב' ספרי תורה לקנות'. רק אז חייבים להוסיף שליש ולא לאחר קניית החפץ.

וכך כותב **הבית יוסף** בדעתו (ב"י אור"ח תרנו):

ולרש"י אם מצא שני אתרוגים לקנות צריך לקנות היפה מהם אם אין מייקרין אותו יותר משליש בדמי חבירו אבל משקנה אתרוג הכשר לצאת בו אינו חייב שוב לקנות אחר אפילו הוא יפה מאוד ובזול.

האם התוספות והרא"ש חולקים על רש"י? נלמד את דברי **הסמ"ג** שכותב (סמ"ג עשין מד):

גרסינן בפרק קמא דב"ק (ט, ב ותד"ה עד ע"ש) בהידור מצוה עד שלישי ומפרש רבינו יעקב שאינו רוצה לומר בספר תורה נאה או באתרוג נאה יוסיף שלישי שהרי לעולם ימצא נאה ונאה אלא אם קנה אתרוג כשיעורו כאגוז או כביצה ומצא נאה יש לו ליתן עד שלישי יותר, אבל אם גדול מכביצה אין לו להוסיף עליו, לשון מורי רבינו יהודה.

דייק בדברי הסמ"ג, ר"ת חולק לדעתו גם בשאלה זו?

אפילו שכבר 'קנה אתרוג', אם אחר כך 'מצא נאה יש לו ליתן עד שלישי יותר'.

חשוב היטב: מה הקשר בין שתי המחלוקות?

ד. נלמד את דברי הירושלמי (פאה א, א):

רב הונא אמר למצוה עד שלישי... ר' חביבא בשם רבנן דתמן מהו שלישי? לדמים, היאך עבידא לקח אדם מצוה מצא אחרת נאה הימנה עד כמה מטריח' עליו עד שלישי.

באיזו מהדרכים צעד הירושלמי, בדרכו של רש"י או בדרכו של הסמ"ג?

נראה שביחס לשאלה הראשונה דברי הירושלמי מחזקים את רש"י: הראשונים הבינו כאמור שעליו להוסיף שלישי מעבר לעלות המינימלית בלבד, והירושלמי לעומת זאת אומר ש'אם לקח אדם מצוה' ואח"כ 'מצא אחרת נאה הימנה' חייב להוסיף שלישי – נאה הימנה בלא קשר לשיעור המינימלי של המצוה אלא מול המצוה שקנה. אולם ביחס לשאלה השניה, האם חייב להוסיף שלישי אפילו לאחר שכבר קנה את המצוה, דברי הירושלמי מחזקים את דברי הסמ"ג: אפילו שכבר 'לקח אדם מצוה' אם אח"כ 'מצא אחרת נאה הימנה' חייב להוסיף שלישי.

דרך משולבת זו מעלה שאלה: אם כן, שאדם חייב להוסיף שלישי אפילו לאחר שכבר קנה את המצוה, אין לדבר סוף 'שהרי לעולם ימצא נאה ונאה!' הביאור הלכה מביא את תשובת הפני משה, ר' משה מרגלית (ביאור הלכה תרנו):

ומכאן נראה להדיא כפירש"י דעד שלישי לדמים מטריחין עליו אם מצא אחרת נאה הימנה, ובענין הקושיא שהרי לעולם ימצא נאה ונאה יש לומר דלא הטריחו עליו אלא בפעם ראשונה בלבד דאם לא כן ודאי אין לדבר סוף.

מהי תשובתו של הפני משה?

גם הירושלמי שמחייב להוסיף שלישי אפילו לאחר הקנייה, מודה שחייבים לעשות זאת פעם אחת בלבד, 'דאם לא כן ודאי אין לדבר סוף'.

ה. נלמד את דברי השו"ע והמשנ"ב. נפתח בדברי השו"ע (אור"ח תרנו):

אם קנה אתרוג שראוי לצאת בו בצמצום, כגון שהוא כביצה מצומצמת, ואח"כ מצא גדול ממנו, מצוה להוסיף עד שליש מלגיו בדמי הראשון, כדי להחליפו ביותר נאה. ויש מי שאומר שאם מוצא שני אתרוגים לקנות והאחד הדור מחבירו, יקח ההדר אם אין מייקרים אותו יותר משליש מלגיו בדמי חבירו.

השו"ע פוסק אפוא כהבנת הסמ"ג שמחייב להוסיף שליש מהעלות המינימלית גם לאחר הקנייה. **המשנ"ב** מגביל את החובה (משנ"ב תרנו ס"ק ד):

כדי להחליפו - אבל אם חבירו אינו רוצה להחליפו רק למכרו אינו חייב לקנותו ולהחזיק שתיים אם לא שיש לו קונים שרוצים לקנות את הקטן שיש לו [אחרונים].

אדם חייב להוסיף שליש גם לאחר הקנייה רק בתנאי שיוכל למכור את החפץ שקנה.

מדברי השו"ע עולה שלדעתו עיקר להלכה כרא"ש שמחייב להוסיף שליש רק מעבר לעלות המינימלית של האתרוג הכשר הקטן ביותר - הוא מביא את דברי השו"ע בסתם ואת דברי רש"י ב"ש מי שאומר. **המשנ"ב בביאור הלכה** מביא את דעת הגר"א שפוסק בעקבות הירושלמי כרש"י (משנ"ב תרנו, ביאור הלכה ד"ה בצמצום):

ומדסתם השו"ע כסברא זו משמע דהכי ס"ל להלכה שהיא שיטת הרא"ש והגר"א בביאורו משמע דנוטה להיש אומרים דהוא שיטת רש"י משום דבירושלמי מפורש כן.

חזור לשאלות ששאלנו בתחילת הדף - האם הידור מצוה הוא חובה ומהם גדרי החובה - ונסה לענות עליהן בקצרה לאור לימודנו.

התחלנו את הדף בשאלה האם הידור מצוה הוא חובה. ראינו שדברי ר' זירא, הידור מצוה עד שליש, עונים לכאורה על השאלה: הידור מצוה עד שליש הוא חובה. כך משתמע גם מפשטות דברי רבותינו הראשונים והפוסקים שדנו בגדרי החובה וכפי שלמדנו לעיל. לסיים ננסה להגן על האפשרות שהידור מצוה הוא מעלה ולא חובה גם לאחר דברי ר' זירא וננסה להציע פירוש אחר: 'הידור מצוה עד שליש', מעלה זו של הידור מצוה, 'זה אלי ואנוהו - התנאה לפניו במצוות', ערך זה, קיימים עד שליש, ומכאן ואילך זאת מעלת חסידות מופלאה, 'מכאן ואילך משל הקב"ה'. עד שליש זה עדיין בגדר מעלה ששייכת לכל אדם, 'התנאה לפניו במצוות'. יתכן שניתן להביא דמות ראייה להצעה זו מכך שהרמב"ם השמיט את דברי רבי זירא ולא כתב בהלכותיו ש'הידור מצוה עד שליש'. אם הרמב"ם היה מבין שרבי זירא מחייב את האדם להדר במצווה עד שליש, כפי שעולה מפשטות דברי הראשונים, לא היה לו להשמיט את דבריו: איך יתכן שלא לכתוב הלכה יסודית זו! אך אם נאמר שהרמב"ם הולך בדרך שהצענו לעיל, שר' זירא רק הגדיר את המעלה של הידור מצוה, מעלה שבמהותה נתונה לבחירת האדם, נוכל להבין יותר מדוע הרמב"ם השמיט את דברי ר' זירא, שכן הם אינם בגדר הלכה. הבנה זו של הידור מצוה כהתנדבות ולא חובה, כערך ולא מצוה, עולה גם מדברי הרמב"ם שלמדנו בדף הקודם (איסורי המזבח ז, יא): "ומאחר שכולן כשרין למנחות למה נמנו, כדי לידע יפה שאין למעלה ממנו והשוה והפחות שהרוצה לזכות עצמו יכוף יצרו הרע וירחיב ידו ויביא קרבנו מן היפה המשובח ביותר שבאותו המין שיביא ממנו... והוא הדין בכל דבר שהוא לשם האל הטוב שיהיה מן הנאה והטוב, אם בנה בית תפלה יהיה נאה מבית ישיבתו", 'שהרוצה לזכות עצמו יכוף יצרו הרע וירחיב ידו ויביא קרבנו מן היפה המשובח', אין חובה לעשות זאת אלא ערך ומעלה.

שאלות להתבוננות וסיכום:

1. יהודה יכול לרכוש שני אתרוגים שנמצאים לפניו בדוכן. שניהם גדולים מהגודל המינימלי של האתרוג ויקרים מאתרוג שכזה, ואחד מהם מהודר יותר. מתי על יובל להשקיע ולקנות את האתרוג המהודר יותר?
מה יענה רש"י? מה יענו התוספות? מה יענה הרא"ש? מה פוסק השו"ע?
2. יובל כבר רכש אתרוג בגודל מינימלי וכעת הוא מוצא אתרוג נוסף, גדול יותר. האם הוא חייב לרכוש את האתרוג הנוסף?
מה יענה רש"י? מה יענה הסמ"ג? מה פוסק השו"ע? מה מוסיף המשנ"ב?
3. מה תוכל ללמוד מדברי ר' זירא 'הידור מצוה עד שלישי', על השאלה האם קיימת חובה להדר במצוה? הרמב"ם אינו מביא להלכה את דברי ר' זירא. נסה להסביר זאת. האם יתכן שהרמב"ם יענה תשובה אחרת על שאלת החובה להדר?